

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra výtvarné výchovy

Diplomová práce

Živly

The Elements

Vedoucí práce: MgA. Petr Brožka

Autorka práce: Marie Grančayová

Studijní obor: Učitelství českého jazyka a výtvarné výchovy pro 2. stupeň ZŠ

Místo a rok odevzdání: České Budějovice, 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou prací s názvem Literatura pro děti a mládež jako inspirační zdroj v hodinách výtvarné výchovy vypracovala samostatně s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným stanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

27. dubna 2012

.....

Poděkování

Děkuji především panu MgA. Petru Brožkovi za odborné vedení diplomové práce, poskytování cenných rad a připomínek.

Abstrakt

Cílem této teoreticko praktické diplomové práce je nastínění představy o existenci čtyř základních živlů se zaměřením na jejich vlastnosti, které lze přímočaře převést do povahových a temperamentových rysů člověka. Dále obsahuje zpracování tematiky symbolu a alegorie v umění, vysvětlení pojmů a do určité míry charakterizuje vývoj, včetně jejich objasnění na základě konkrétních uměleckých děl. Práce se zabývá i využitím tematiky živlů, symbolu a alegorie jako inspiračního zdroje ve výtvarné výchově na základní škole. Praktickou částí je kolorovaná kresba s motivem figurální kompozice čtyř alegorických postav představujících základní živly.

Abstract

The aim of this theoretical and practical thesis is to clarify the idea of the existence of four basic elements with the focus on those of their features that can be straightforwardly used for the characteristic and temperamental traits of an individual. It also deals with the topic of symbol and allegory in art, explains some terms and, to some extent, characterizes their development, including their clarification based on particular works of art. The thesis concentrates also on the use of the themes of elements, symbols and allegory as a source of inspiration in Art lessons at basic schools. The practical part contains a colours drawing with the motif of figural composition of four allegoric figures representing the basic elements.

Obsah

1 Úvod.....	8
2 Živly jako projevy energie	10
2.1 Vývoj a historie teorie čtyř základních projevů energie	10
2.1.1 Oheň.....	12
2.1.2 Země	13
2.1.3 Vzduch	14
2.1.4 Voda.....	16
3 Symbol.....	18
3.1 Význam slova symbol.....	18
3.2 Symbol v umění	19
3.3 Symbol v konkrétním díle.....	20
3.4 Živly a symbol.....	25
3.5 Symbolika barev.....	26
4 Alegorie v umění	28
4.1 Význam slova alegorie	28
4.2 Alegorie živlů.....	28
4.3 Alegorie ctností a neřestí	30
5 Živly, symbol a alegorie jako inspirační zdroje v hodinách výtvarné výchovy na základní škole.....	31
5.1 Živly.....	31
5.2 Symbol.....	32
5.3 Alegorie	33
6 Praktická část.....	35

7 Závěr.....	36
8 Seznam literatury	37
9 Seznam internetových zdrojů	38
10 Seznam obrázků použitých v textu	38
11 Obrazové přílohy	38
11.1 Alegorie v umění	38
11.2 Výsledné práce dětí ze ZŠ.....	39
11.2.1 Výkresy na téma Živly	39
11.2.2 Koláže na téma Co mě symbolizuje	39
11.2.3 Výkresy na téma Alegorie vlastnosti	39
11.3 Praktická část.....	39
11.3.1 Přípravné skici pro praktickou část.....	39
11.3.2 Kolorovaná kresba na motivy živlů	39

*„Země a vzduch, dva protiklady, stejně jako oheň a voda!
Země a vzduch, dva živly racionální a mystické, oheň a voda, dva živly naopak iracionální a
senzitivní. Dva principy, dva temperamenty, bez nichž není dialog. Věčná polarita bytí: lás-
ka a svár, bouře a klid, živel a myšlení, mýtus či filozofie?!“*

Josef Kroutvor

1 Úvod

„Zkusme si představit, že by někdo z nás, kdo o živlech dosud nic neslyšel (a těch je valná většina), byl vyslán „do přírody“ či „do světa“, aby zjistil, jaké věci jsou na světě nejjednodušší a nejpůvodnější – natolik, že vše ostatní z nich pochází a vše v nich spočívá! Patrně by takovému poslání vůbec nerozuměl, připadalo by mu nesmyslné a „nelogické“ a jako úkol „nekorektně zadané“, zahrnul by nás otázkami, co znamená, „jednoduché“ a „původní“, co míníme „vším“ atd... Z toho vyplývá, že tyto archetypy Principů nemusí být vůbec probuzeny, aktualizovány, rozpoznány.“¹

V teoretické části mé diplomové práce chci především nastínit představu o existenci čtyř živlů jako čtyř základních stavebních prvků, které prostupují materiálním vesmírem. Pokusím se zpracovat přehled, který by svým obsahem přispěl k rozšíření vědomostí o energiích živlů, které jsou přítomny ve veškerých hmotných objektech, přičemž všechny čtyři živly jsou obsaženy v každé částici hmoty, jen některý z nich převládá. Přehled o pralátkách, které jsou základem všeho, co existuje a je z nich složené vše živé a neživé. Také se zaměřím na vlastnosti živlů a na to, jak přímočaře je lze převést do povahových temperamentových rysů člověka.

V následující části popíši symbol v umění, tak abych pomohla nejen zájemcům o umění zorientovat se v symbolech a symbolice na základě srozumitelného rozboru konkrétních uměleckých děl. Uvedu důležitost použití symbolu, který dovede částečně přiblížit dobu či okolnosti, za nichž autor díla žil a tvořil.

Nakonec bych chtěla poukázat na alegorii v umění, objasnit přesný význam, srovnat rozdíl mezi symbolem a alegorií a uvést konkrétní ukázky alegorických soch.

V praktické části zrealizuji kolorovanou kresbu na motivy živlů, v níž využiji jak alegorie, tak symbolů popsaných v části teoretické. Kromě toho ve své diplomové práci využiji této tematiky jako inspiračního zdroje ve výtvarné výchově na základní škole a výsledné práce žáků uvedu v obrazových přílohách.

---

¹ NEUBAUER, Zdeněk a Tomáš ŠKRDLANT. *Skrytá pravda země*. Praha: Mladá fronta, 2005, s. 42.

Má diplomová práce může částečně sloužit jako prezentace pro tři výukové jednotky výtvarné výchovy na základní škole. Teoretická část by posloužila jako motivace k práci žáků a část praktická jako ukázka či příklad zpracování jednotlivých témat.

2 Živly jako projevy energie

2.1 Vývoj a historie teorie čtyř základních projevů energie

„Svět, jako celek se skládá ze čtyř živlů: ohně, vzduchu, země a vody. Můžeme si je představit jako čtyři základní elementární formy, jako prapůvodní energie všeho, co se v nás a kolem nás nachází a co je bezpodmínečně nutné pro život na naší Zemi.“²

První zmínky o principech projevů energií, o čtyřech aspektech existence hmoty a živlech, pocházejí již ze starého Řecka. Empedoklés z Akragantu hovoří o Slunci (ohně), Zemi (země), Moři (voda) a Nebi (vzduch). Počet čtyř není nahodilý, odpovídá například světovým stranám, ročním obdobím a zdůrazňuje tak jisté základní stálosti a představu všeobecnosti.³

Platón (* 427, + 347 př. n. l.) přikládal jednotlivým živlům specifické vlastnosti: Ohni - jas, jemnost, pohyb / Zemi - temnost, hustotu, klid / Vzduchu - jemnost, pohyb, temnost / Vodě - temnost, hustotu, pohyb. Také každému z živlů přiznal jeden z pravidelných mnohostěnů (viz. tabulka).

Významný posun v živlové teorii nastal díky Aristotelovi (* 384, + 322 př. n. l.), který přisoudil každému živlu dvojici vlastností. Každý živel má takto jednu vlastnost, která je specificky jeho a druhou vlastnost, která jej coby prostředník spojuje s živlem následujícím. Tímto nabývá živlová teorie na dynamice.⁴

Hmat byl pro Aristotela základním smyslem, na základě něhož přiřadil každému z živlů i dvojici protiv: oheň je suchý a teplý, vzduch vlhký a teplý, voda vlhká a studená a země suchá a studená. Nejde však o žádné vlastnosti v dnešním slova smyslu. Aristoteles tvrdil, že suché je to, co tvar zachovává a odolává změně a vlhké je naopak tvárné, ochotné ke změně. Teplé spojuje stejnorodé, studené pak různorodé. Společnou vlastností všem živlům jsou tělesnost, zjevnost a smyslová vnímatelnost, liší se však podobou projevů, typem a mírou patrnosti a kvalitou tělesnosti. Každý z živlů vyvolává jiné vnímání a každá ze čtyř patrností je vnímána jiným smyslem: oheň zrakem, vzduch sluchem a čichem, voda

---

²GOESEOVÁ, Taťána. *Astrologie a sebepoznání*. Praha: Argo, 2005, s. 44.

³[srov.]...stránky nejen o tarotu. . [online]. 2007 [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://spimajim.nazory.eu/zivly/informace-o-ctyrech-zivlech.html>

⁴[srov.] Tamtéž

chutí a země hmatem. Zrakem například vnímáme světlo a oheň světlo vydává, sluchem dokážeme rozeznat vanutí vzduchu, praskání ohně, ale i šumění či šplouchání vody. Země duní a hřmí.⁵

Tyto formy lze srovnat s temperamenty, jež jsou definované starořeckým lékařem Hippokratem, nejsou však zcela totožné. Temperament lze chápat jako psychickou osobitost jednotlivce, jež může být cholerická – horkokrevná, sangvinická – veselá, melancholická – smutná a flegmatická – klidná.⁶

Irský filozof a vědec Robert Boyle (1627 - 1692) jako jeden z prvních začal o „elementech“ uvažovat empiricky. Zkoumal, které látky se chemicky nedají rozložit na jednodušší a otevřel tak cestu k prvkům v moderním smyslu.

Švýcarský psychoanalytik Carl Gustav Jung (1875 - 1961) rozlišuje dvojí funkci živlů „racionální“ (myšlení - země a cítění - voda) a „iracionální“ (vnímání – vzduch a intuice - oheň). V daný moment může být užita jen jedna funkce, buď myslíme, nebo cítíme.

„Vnímání konstatuje, že něco je, myšlení zjišťuje, co to je, cítění nám říká, zda se nám to hodí, líbí či ne, zda to chceme přijímat či ne, a intuice nám napoví, odkud to pochází a kam to spěje.“⁷

<i>Živel</i>	<i>Těleso (Platón)</i>	<i>Vlastnost (Aristoteles)</i>	<i>Světová strana</i>	<i>Temperament</i>	<i>Symbol</i>
<i>Oheň</i>	<i>čtyřstěn</i>	<i>teplý a suchý</i>	<i>jih</i>	<i>choleric</i>	<i>△</i>
<i>Vzduch</i>	<i>osmistěn</i>	<i>teplý a vlhký</i>	<i>východ</i>	<i>sangvinik</i>	<i>▲</i>
<i>Voda</i>	<i>dvacetistěn</i>	<i>chladný a vlhký</i>	<i>západ</i>	<i>flegmatik</i>	<i>▽</i>
<i>Země</i>	<i>krychle</i>	<i>chladný a suchý</i>	<i>sever</i>	<i>melancholik</i>	<i>▼</i>

8

⁵ [srov.] NEUBAUER, Zdeněk a Tomáš ŠKRDLANT. *Skrytá pravda země*. Praha: Mladá fronta, 2005, s. 22, 23.

⁶ [srov.] GOSEOVÁ, Taťána. *Astrologie a sebepoznání*. Praha: Argo, 2005.

⁷ *Harmonic.estranky* [online]. 2012 [cit. 2012-04-24]. Dostupné z:

<http://www.harmonic.estranky.cz/clanky/zivly---tatvy--astrologie/astrologienumerologiezivlygunytatvyvesmirnasilaenergie.html>

⁸ Tamtéž.

K jednotlivým žvlům se řadí znamení zvěrokruhu a tím jsou vyznačeny charaktery typické pro tyto znamení. Živly, které u člověka převažují nebo naopak výrazně chybí, ukazují na základní psychologický typ. Tímto rozdělením se zabýval především Aristoteles a německo-britský psycholog Hans Jürgen Eysenck (1916 - 1997). K Ohni, jakožto intuitivnímu typu náleží Beran, Lev a Střelec. Vzduch – myslící typ pojímá Blížence, Váhy a Vodnáře. K Vodě, charakterizované jako citový typ, patří Rak, Štír a Ryby. Země je typ vnímavý a představuje znamení Býka, Kozoroha a Panny.

2.1.1 Oheň

Oheň je označován červenou barvou a je považován za dárce života, zároveň je samotným symbolem života a sluneční energie. Ve správné míře může oheň přivést vodu k varu a půdu k tavení, ale vzduchu je dáno, aby oheň rozdmýchal, nebo jej nechal vyhasnout.⁹ Ohni jsou přisuzovány tyto vlastnosti: nesmrtelnost, rychlost, lehkost, aktivnost, teplo a subjektivnost.

Podle Hippokrata je člověk vyznačující se ohnivou živelností cholerického temperamentu. Ve svém životě potřebuje směřovat „nahoru“, musí mít cíl, smysl, jehož chce dosáhnout, ať je to cíl konkrétní, hmotný nebo ideál. Potřebuje vydávat svou energii a být obdivován ostatními, svět obvykle vidí v širších souvislostech a podrobnosti nebere na vědomí. Člověk ohně je věřící, má v sobě kus dítěte se smyslem pro hru a obdiv světa, věří především sám v sebe a v přízeň osudu. *„Je to člověk budoucnosti, minulost pro něj mizí v nenávratnu, tak jako ohněm spálené věci.“*¹⁰ Tyto vlastnosti odpovídají nejen ohni, ale i Slunci, jež je přirozeným zdrojem tepla a světla.

Taťána Goeseová ve své knize Astrologie a sebepoznání popisuje vjemy, které člověk pociťuje při pozorování ohně.

„Člověk se vydrží dívat do ohně nekonečně dlouho. Něco nás na něm přitahuje. Je horký, šíří teplo a světlo, je v neustálém pohybu, rychlý a světélkující, jeho plameny se pohybují vždy směrem nahoru, zdá se, jakoby chtěl něčeho dosáhnout, jakoby to byly ruce,

---

⁹ [srov.] BERLING, Peter. *Dějiny astrologie*. Praha: Slovart, 2004, s. 60.

¹⁰ GOESEOVÁ, Taťána. *Astrologie a sebepoznání*. Praha: Argo, 2005, s. 45.

*kteř se k něčemu vzpínají. Plameny mohou být žluté a velmi jasné, které rychle vzplanou a rychle uhasnou, dovedou však být též jasné červené a intenzivně žhavé.*¹¹

Podle Slovníku biblických obrazů a symbolů je oheň charakterizován jako světlo a teplo na straně jedné a jako zkáza na straně druhé. Díky očištné síle plamene může oheň také zprostit nečistoty. Je viditelným znamením přítomnosti boha a může se stát obrazem boží lásky, která vyzařuje ze srdce Ježíšova.¹²

Podoby, v nichž se oheň na zemi vyskytuje: plamen svíčky, jenž vytváří atmosféru, ohniště a krb, který vytvářejí teplo a jsou k užítku a v podobě lesního požáru, jenž zachvacuje.

*„Temperament tohoto typu člověka si můžeme představit jako energický pohyb vpřed, po čáře, k cíli.“*¹³

2.1.2 Země

Černá je barvou země, je to ona, kdo lidstvu vytváří důvěrný prostor, je mu mateřskou živitelkou a označuje podle výroků astrologů každou pevnou materii. Země je nejvíce vnímavým živlem ve vztahu ke všem ostatním, oheň ji může pustošit, voda rozpustit a závislost pozemského bytí na vzduchu je všem dobře známa. Povaha tohoto živlu je uzavřená, v sobě spočívající a bezpečná.¹⁴

Taťána Goeseová charakterizuje tento živel jako hmotu, která je stabilní a nepohyblivá. Pozorujeme ji všude na Zemi, podobně jako vzduch.

*„Země je tvrdá, nepohyblivá, stálá a věčná. Je to půda, do které sejeme obilí a sázíme rostliny pro naši obživu. Země znamená cesty, které si pomalu vyšlapáváme a kudy jsme zvyklí chodit. Země je hmota, kterou je lidská ruka schopna zpracovat a dát jí jinou formu, země nám dává materiál, z něhož vyrábíme předměty denní potřeby, stavíme své domy, své hrady, v nichž bydlíme a které nás chrání.“*¹⁵

Je živlem, jenž nás živí, stabilizuje, zpomaluje a váže, avšak může být suchým, tvrdým a kamenitým. Člověk řadící se k tomuto živlu stojí neustále před úkolem, který musí

---

¹¹Tamtéž, s. 46.

¹²[srov.] LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 169.

¹³GOSEOVÁ, Taťána. *Astrologie a sebepoznání*. Praha: Argo, 2005, s. 47.

¹⁴[srov.] BERLING, Peter. *Dějiny astrologie*. Praha: Slovart, 2004, s. 60., 61.

¹⁵GOSEOVÁ, Taťána. *Astrologie a sebepoznání*. Praha: Argo, 2005, s. 49

splnit, cítí stálý tlak hmoty, kterou je nutné zpracovat, nahromadit nebo nést na svých bedrech. Řídí se pouze praktickým rozumem a konkrétními věcmi, na rozdíl od přístupu člověka charakterizovaného živelností ohně nebo vzduchu, které jsou mu příliš nejistými kategoriemi.

Vlastnostmi tohoto živlu jsou především zdravý rozum, jímž chápe zákonitosti hmotného světa, spolehlivost, píle, trpělivost, pořádek a péče o každodenní záležitosti. Hledá jistotu a ochranu, potřebuje dlouhý čas, než se přizpůsobí, je klidný a mlčenlivý jako hmota ve svém klidném stavu. Věci či události, s nimiž se jednou setkal, má zaneseny v sobě a poučuje se z nich při svých pomalých krocích vpřed.¹⁶

Lidské tělo a jeho smysly rovněž patří do oblasti země, tj. hmoty. *„Tělo je podmínkou naší existence, neboť žádná bytost nemůže existovat bez těla. Tělem vyjadřuje člověk svého ducha, myšlenku a duši a vstupuje do kontaktu se svým okolím.“*¹⁷

Jako mateřský klín všeho živého popisuje zemi Slovník biblických námětů a symbolů. Vše pochází z jejího lůna a vše se do něj navrácí. Již staří Egypťané poznali, že tělo člověka pochází ze země, zatímco duše od Boha. Podle jejich víry Bůh Chnum vytváří tělo člověka z hlíny na hrnčířském kruhu. *„Nebe a země jsou zde prostě výrazem pro uspořádání toho, co je nahoře, a toho, co je dole, ducha a materie.“*¹⁸

Země se objevuje v podobě pralesa, vlhká a bohatá, životem překypující, ale také dravá, v níž vládne boj o přežití. V podobě pole je závislá na práci a péči. A nakonec v podobě hor jako nehostinná, vyžadující rozvahu a skromnost.

*„Letoru tohoto člověka si můžeme představit jako kus úrodné, kamenité či písčité země, s jejím pomalým, ale spolehlivým pohybem.“*¹⁹

2.1.3 Vzduch

Typickou barvou vzduchu je zelená, vztahuje se na součinnost ohně a vody, a až do doby osvícenství lidé nevěděli, co je jeho předností. Byl pro ně nevysvětlitelným, nejistým a nepochopitelným. Dnes je o složení vzduch známo vše podstatné a je také zřejmé, že žádný

¹⁶ [srov.] GOESEOVÁ, Taťána. *Astrologie a sebepoznání*. Praha: Argo, 2005, s. 49

¹⁷ Tamtéž, s. 51.

¹⁸ LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 316.

¹⁹ GOESEOVÁ, Taťána. *Astrologie a sebepoznání*. Praha: Argo, 2005, s. 51.

z dalších živlů by se bez něho nerozvíjel. „Vzduch rozdmýchává to, co doutná, až k plamenům, dovoluje žít i ve vodě, nechává zem dýchat. Vzduch je duch, který se vtiskuje v intelekt a duchovní rozměr bytí.“²⁰ Vlastnosti připisovány tomuto živlu jsou vědění, vznosnost, závratnost myšlenek a efektivní management, stejně jako těkavost a nestálost, stavění vzdušných zámků a klamavá podvojnost. Vzduch vyplňuje vesmír a v životě může působit pouze ve spojení s třemi ostatními živly.²¹

Na Zemi se vyskytuje téměř všude, aniž by někde vnikal násilím, šíří a roztahuje se lehce, přímou cestou. Nelze ho vnímat smysly, pouze ho cítíme. Je nutný pro funkci mozkových buněk člověka, při jeho dlouhodobějším nedostatku se poškozují myšlenkové funkce, což dokazuje souvislost vzduchu a inteligence.

Člověk s převahou vzduchu je obvykle roztěkaný, mnoha zájmů a zároveň duševně i fyzicky velmi pohyblivý. Vynalézá a vymýšlí věci, spojuje je tou nejrychlejší cestou.

„Cíl pro něj znamená místo určení momentálního nápadu. Neboť na rozdíl od ohně má člověk vzdušného typu množství cílů, ale žádný určitý, také je často mění, podle toho, co ho právě zajímá.“²² Výraznou vlastností je také zvědavost, tento typ člověka se nerad věnuje složitým a obtížným záležitostem nebo hlubokým komplikovaným citům.

„Důležitá je myšlenka, nápad, inspirace, které vznikají v mozku. Podobně jako vzduch, v němž je před bouřkou nahromaděno množství energie, i v hlavách lidí ovlivněných vzduchem se rodí nápady, které pak ovlivní jednání budoucích generací. (T. A. Edison a J. Verne jsou dvěma z nich).“²³

„Duchovní život je nekonečný, tak jako vzduch, jenž se rozprostírá všude. Duch, božská jiskra, povýší člověka nad hmotu a nad svět zvířat a rostlin. Biblické „Na počátku bylo slovo“ znamená, že ne hmota, ale myšlenka zastoupená živlem vzduchu je zakladatelkou života.“²⁴

Slovník biblických symbolů a obrazů popisuje vzduch jako prostého člověka zosobňujícího vítr a bouři. Vítr je důkazem života země, jejím dechem. Věřilo se ve vyšší moc,

---

²⁰ BERLING, Peter. *Dějiny astrologie*. Praha: Slovart, 2004, s. 61.

²¹ [srov.] Tamtéž.

²² GOESEOVÁ, Taťána. *Astrologie a sebepoznání*. Praha: Argo, 2005, s. 48.

²³ Tamtéž, s. 48.

²⁴ Tamtéž, s. 48.

skrývající se v neviditelném vzduchu. Některé národy mají své vlastní bohy vzduchu, bouře a duchy větrů.²⁵

Vzduch existuje v různých podobách. Tzv. stojatý vzduch dává prostor pro komunikaci, ale zároveň upozorňuje na to, že se k něčemu schyluje. Vítr, který mění svou podobu, může být příjemný ve formě vánku, ale i nepříjemný s rušivými zvuky ztěžujícími komunikaci. A v neposlední řadě vzduch ve formě tornáda, který způsobuje zvrát, boří a ničí, má doslova destruktivní následky. Metaforicky lze takto nahlížet i na člověka, u něhož převažuje vzduch, jako primární živel.

„Obrazně si temperament tohoto člověka můžeme představit jako velkou vzdušnou plochu s pohybem ve všech směrech, kde je prostě „situace plná možností“.“²⁶

2.1.4 Voda

Voda je označována modrou barvou jako vlhký a tajuplný živel. Je nutná a prospěšná pro člověka, jednak v podobě vyvěrajících pramenů nebo jako divoký proud moří, jenž je svou šířkou a hloubkou stále nebezpečnou, nedomovskou oblastí. Tento živel podléhá pasivním změnám, v chladu tuhne v led a v horku se vypařuje, což se našim prapředkům muselo jevit jako čirý zázrak. Tyto změny vedly k tomu, že vodě byly připisovány vlastnosti jako nespojitost a náladovost.²⁷

„Voda může napájet zemi, ale také ji zatopit. Její dostatek, který poskytují oceány, je považován za nevyčerpatelný. Symbolem je Měsíc, ženské božství, které ukazuje v neustálém rytmu odlivu a přílivu, jakou moc má nad vodou.“²⁸

Bez vody není plodnosti, růstu ani vývoje. Je schopna měnit svou formu, ve zmrzlé podobě je tvrdá, podobná zemi, ve stavu páry se roztahuje, kam jen může. Její změny v různá skupenství představují a symbolizují nutnost transformace každého z nás během našeho života. Voda tvoří převážnou většinu těla živé bytosti a všechny tělesné funkce potřebují vlhkost, vyschlost těla je znamením odumírání a smrti.

---

²⁵ [srov.] LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 297.

²⁶ GOEŠOVÁ, Taťána. *Astrologie a sebepoznání*. Praha: Argo, 2005, s. 48

²⁷ [srov.] BERLING, Peter. *Dějiny astrologie*. Praha: Slovart, 2004, s. 62.

²⁸ Tamtéž

Voda v charakteru člověka představuje hluboké city, např. vášně, náruživosti, chtíče, radosti či strach, celou škálu od utrpení a sebeobětování až k bláznivému štěstí. *„A tak jako voda pronikne všude, tak je i „vodní“ člověk schopen vniknout do duše jiných lidí, chápat je a mít s nimi soucit, je zde místo pro pochopení těch, kteří trpí „jako já“, ochota a schopnost vžít se do jejich situace a pomoci jim.“*²⁹

Najdeme zde hlubokou a vášnivou oddanost a lásku k bližnímu, avšak stejně tak se člověk vodního typu může stát na nás závislým, a zároveň udělat závislými nás. Je schopen řídit se subjektivně pouze svými city a uznávat jen vlastní pravdu. Další vlastností je touha po nepoznatelném, tápání a hledání v jiných sférách, neboť voda může měnit své skupenství a transformovat se například v páru. Pára a mlha zkreslují pohled na reálné věci a naší fantazii je dán volný průchod k vnímání nových vjemů a inspirace. A proto k tomuto živlu patří tvořivost a umělecká činnost, která právě fantazii, sny a představivost potřebuje. Avšak setkáváme se zde i s únikem od reality, snílkovstvím, drogami, alkoholem či neschopností praktického života.

Manfred Lurker ve své knize popisuje vodu jako pralátku, pramatku, vláhu, jež sestupuje z nebe a shromažďuje se v potocích. Je prostředkem k utišení žízně, odstranění špíny a uhašení ohně. Kapky vody mísící se s vínem bývají symbolem spojení věčícího člověka s Kristem.³⁰

Podoby, v nichž se voda na Zemi vyskytuje: rybník jako klidný a stálý, s pevnými okraji. Řeka, která je v neustálém pohybu, postupující od pramene k širému moři, klidná, ale i bouřlivá a dravá. Moře, které vyjadřuje vlídnost, vřelost a průzračnost na pobřeží a naopak temnotu, chlad a nevyzpytatelnost v hloubce.

*„Temperament tohoto člověka může být znázorněn obrazem moře, jeho hloubkou a věčným mohutným pohybem v klidu, bouřích a ve všech stavech mezi tím, včetně par, mlhy a ledu.“*³¹

---

²⁹ GOSEOVÁ, Taťána. *Astrologie a sebepoznání*. Praha: Argo, 2005, s. 52.

³⁰[srov.]LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 302.

³¹GOSEOVÁ, Taťána. *Astrologie a sebepoznání*. Praha: Argo, 2005, s. 53.

3 Symbol

3.1 Význam slova symbol

„Člověk cítí, jak nejisté je poznání a výklad světa a jak vratké je to, co považuje za pravdu.“³²

Slovo symbol pochází z řeckého *symbolon*, což označovalo poznávací znamení. Původ tohoto slova sahá až do starověku a souvisí s přátelskou pohostinností, kdy přítel či rodinný příslušník odcházel na delší dobu z domu a při loučení podal svému hostiteli rozloženou minci nebo část hliněné tabulky, která symbolizovala poznávací znamení. Když se po čase opět shledali, obě poloviny předmětu do sebe zapadly, což znamenalo, že nositel úlomku měl právo na pohostinství.

Dnes bychom slovo symbol definovali jako cosi v naší mysli, co je na základě podobnosti nebo zvuku spojováno s něčím jiným. Je důležité si uvědomit, že symbolika není vrozenou součástí naší mysli, je to způsob, jak vyjádřit jistý význam, a proto je možné, že příslušníci různých kultur, společenských vrstev či generací mohou určitý symbol vnímat zcela odlišně. Některá symbolická vyjádření jsou univerzální, ale jiná mohou být omezena na oblast jedné kultury. Některé symboly vyjadřují svůj význam na mnoha úrovních, jsou součástí naší každodenní zkušenosti a poznání, které vyplývá z lidské existence a tvoří základ našich předpokladů a symbolického chápání. Přestože se v některých sděleních mohou odrážet kulturní rozdíly, platí, že promlouvají k nám všem.³³

Symbol obvykle reprezentuje mnohem více, než znázorňuje. Veškeré jeho přirozené vlastnosti se mění v transparentní a on směřuje k počátku své existence. Je reprezentantem skutečnosti, která se od něho svou povahou liší. Symbol není žádnou kopií, ale zachycuje to podstatné, co představuje ve vyšším smyslu. „*Symbol je současně zahalením i zjevením. Proto také je často interpretace symbolů tak obtížná.*“³⁴

Oldřich Blažíček a Jiří Kropáček ve své knize popisují symbol jako zástupný znak, který může vyznačovat i osobu, jež je srozumitelná na základě konvence. Znamená to, že

---

³²BALEKA, Jan. *Vlevo a vpravo ve výtvarném umění*. Praha: Academia, 2005, s. 219.

³³[srov.]KENNER, T. A. *Symboly a jejich skrytý význam*. Praha: Metafora, 2007, s. 7, 9.

³⁴LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 14., 15.

veškeré způsoby, pomocí nichž se vyjadřují významy symbolu, mohou být velmi různorodé.³⁵

Jedno z dalších pojetí symbolu podává Stephan Wisse, popisuje ho jako „*nenápadný, do očí bijící znak vyjadřující zážitek transcendentního. Pro toho, kdo je schopen pozorně a citlivě vnímat, může symbol otevřít přístup k zakoušení Boha tam, kde jakékoli pojmové myšlení selhává.*“³⁶

3.2 Symbol v umění

Ze všech způsobů lidské komunikace, vyjadřování a realizace, je právě umění nejvíce prostoupeno symbolickými významy. Umělecké dílo samo o sobě, ať už se jedná o obraz, báseň, sochu nebo hudební skladbu, je ve svém základu symbolem. Umělci, kteří ve svých dílech často složitě kódují celou řadu tajemných a hlubokých významů, nám poskytují možnost nahlédnout do doby, v níž žili, do vlastního života či do niterného rozpoložení, jež je provázelo při jejich tvorbě.³⁷

Umění je především způsobem sebevyjádření, které umělce uspokojuje, a je poměrně moderním jevem. V 16. století bylo spojováno se zbožností a jedním ze způsobů oslavy božství. Již od nejranějších počátků se umění spojovala s náboženstvím a magií.³⁸

Pokud symbol dokážeme v díle identifikovat, získává u nás konkrétní podobu. Je důležité pečlivě sledovat například kompozici konkrétního díla, jež nám může pomoci identifikovat prostředky, které objasňují symboly.

---

³⁵[srov.]BLAŽÍČEK, Oldřich a Jirí KROPÁČEK. *Slovník pojmů z dějin umění*. Praha: Odeon, 1991, s. 201.

³⁶WISSE, Stephan. *Das religiöse Symbol. Versuch einer Wesensdeutung*. Essen, 1963, s. 27.

³⁷[srov.]KENNER, T. A. *Symbole a jejich skrytý význam*. Praha: Metafora, 2007, s. 36.

³⁸[srov.] Tamtéž

3.3 Symbol v konkrétním díle

V této části práce se seznámíme s několika autory a jejich díly vznikajícími v 19. a 20. století a pokusíme se nastínit významy symbolů, které se objevují na konkrétních obrazech.

Eugéne DELACROIX (1798 – 1863), *Svoboda vede lid na barikády* (1830).

Tento obraz patří k nejpozoruhodnějším raným politicky polemickým dílům. Vznikl na oslavu měsíce trvání francouzské revoluce.

Hlavním motivem je žena – Marianne, jež ztělesňuje svobodu, stala se jejím všeobecným symbolem. V jedné ruce drží pušku a ve druhé vlajku revoluce, dnes francouzskou státní vlajku. Marianne symbolizuje bohyni a zároveň je reálnou postavou rázně vystupující z obrazu. Bez váhání Marianne i další postavy vyobrazené na plátně, včetně samotného Delacroixe v cylindru, šlapou po tělech vojáků i šlechticů, kteří představují starý režim.³⁹

Obr.1

---

³⁹[srov.] KENNER, T. A. *Symbole a jejich skrytý význam*. Praha: Metafora, 2007, s. 54., 55.

Dante Gabriel ROSSETTI (1828 – 1882) *Beata Beatrix* (1870).

Obraz symbolizuje malířův nehybnou žal a vzpomínku na zesnulou ženu. Zobrazuje Beatu Beatrix, jež byla platonickou láskou Danta Alighieriho a stala se také andělskou průvodkyní v jeho skladbě *Božská komedie*. V tváři Beatrice jsou patrné rysy Rossetiho zesulé ženy, která se v depresi smrtelně předávkovala drogou – opiem. Na obraze je patrna symbolika lásky, vášně a smrti. Holubice sedící u rukou ženy symbolizuje lásku a vášně. Mák, který jí upustila do rukou, je významným symbolem smrti a zároveň rostlinou, z níž se získává opium. Napravo od ženy jsou sluneční hodiny, které ukazují, že její čas vypršel.⁴⁰

Obr.2

Obr.3

⁴⁰ [srov.]KENNER, T. A. *Symboly a jejich skrytý význam*. Praha: Metafora, 2007, s. 52., 53.

Edouard MANET (1832 – 1883), *Bar ve Folies - Bergere* (1882).

Ústředním motivem tohoto obrazu je stojící barmanka, kterou sám Manet charakterizoval takto: „*Ta krásná dívka stojící u baru, je vskutku živá a moderní*“.⁴¹

Bar ve Folies – Bergere, Manet namaloval rok před svou smrtí, kdy byl vážně nemocen, proto ztuhlá tvář ústřední postavy symbolizuje smutek. V levém horním rohu je výjev páru nohou v zelených botkách, které připomínají, že zde probíhala vystoupení provazochodců, a zároveň symbolizují následek Manetova poranění nohy, jež způsobilo, že v období tvorby tohoto díla nemohl chodit.

Obr.4

Obr. 5

---

⁴¹ BECKETTOVÁ, Wendy. *Toulky světem malířství*. Praha: Fortuna Print, 2002, s. 288.

Pablo PICASSO (1881 – 1973), *Guernica* (1937).

„Obraz v kubistickém slohu znázorňuje chaotickou směs jedinců, budov a zvířat vrhajících se v hrůze z násilného útoku všemi směry.“⁴²

Jednotlivé symboly na obraze jsou známé z dalších Picassových děl. Minotauři a býci symbolizují španělskou mužskou pýchu, zlomené meče – marnost a násilí. Hořící loutkové divadlo představuje zkázu dětství a nevinnosti. Objevuje se zde i spousta skrytých významů, které je možno rozeznat pouze za prudkého osvětlení. Ústředním motivem obrazu je Harlekýn⁴³ z italské commedie dell'arte.⁴⁴ Harlekýna lze na obraze zřetelně identifikovat pouze tehdy, když s ním natáčíme. Tento motiv na obraze symbolizuje „přeměnu nesmyslné smrti v milosrdenství Kristovy lásky a vzkříšení v Bohu“.⁴⁵

Obr.6

⁴² KENNER, T. A. *Symboly a jejich skrytý význam*. Praha: Metafora, 2007, s. 54.

⁴³ Harlekýn, jedna z nezáhadnějších postav commedie dell'arte, je zničující šprýmař, který dokáže podvést dokonce i sám sebe. Balancuje na křehké hranici světla a temnoty.

⁴⁴ Tradiční forma italského improvizovaného divadla, kde probíhá představení na základě scénáře, ke kterému postavy improvizují dialog.

⁴⁵ KENNER, T. A. *Symboly a jejich skrytý význam*. Praha: Metafora, 2007, s. 55.

Paul KLEE (1879 – 1940), *Smrt a oheň* (1940).

Ústředním motivem tohoto obrazu je bílá lebka, která je složena z německého slova Tod – smrt. Postava, která stojí napravo od lebky, nemá srdce ani rysy ve tváři. Nahoře uprostřed jsou tři tajemné kůly a čtvrtý z nich neznámá postava zatlouká do lebky. Na levé straně je oheň – slunce, které je na rukou smrti a dosud nezapadlo. „*Hlava smrti je pouhým polokruhem, ale zato slunce, jež drží na ruce, je dokonalý kruh. Slunce totiž vydrží nejdéle, stoupá nejvýše a znamená nejvíce – ví to i Smrt.*“⁴⁶

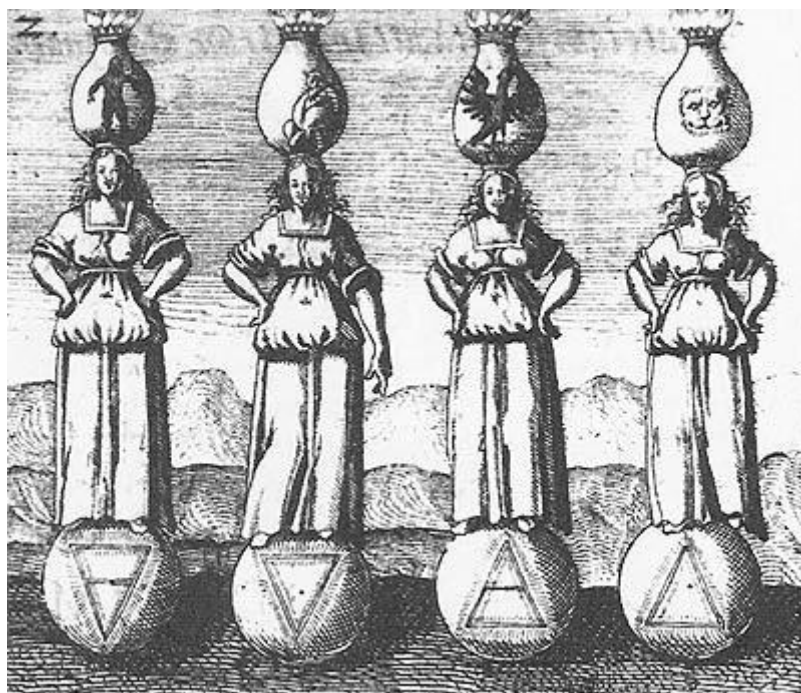
Obr.7

⁴⁶ BECKETTOVÁ, Wendy. *Toulky světem malířství*. Praha: Fortuna Print, 2002, s. 358.

3.4 Živly a symbol

Symbolické významy nalezneme nejen v umění, ale i v náboženství, mytologii a dalších systémech, které se zakládají na víře a zabývají se duchovní stránkou života. „*Symboly, jež obklopují tyto ezoterické systémy, se snaží vyjádřit, objasnit nebo shrnout věci, které se jen těžce dají formulovat slovy. Odhalit jejich význam znamená proniknout do staletí hlubokého bádání.*“⁴⁷

Čtyři základní živly jsou představovány dvěma dvojicemi trojúhelníků stojícími proti sobě. Oheň a vzduch jsou mužské principy, jejichž hroty směřují vzhůru, naopak země a voda jako ženské principy směřují dolů. Silové živly, oheň a země, jsou představeny jako normální trojúhelníky, zatímco voda a vzduch jsou živly přijímající, označeny čarou přes střed trojúhelníku.⁴⁸

Obr.8

Na vyobrazení stojí dívky v pořadí: voda, země, vzduch a oheň. Další klíč k totožnosti a charakteristice živlů dávají stvoření v nádobách nad každou dívkou.

⁴⁷ KENNER, T. A. *Symboly a jejich skrytý význam*. Praha: Metafora, 2007, s. 127.

⁴⁸[srov.] Tamtéž, s. 146., 147.

3.5 Symbolika barev

Barva je naším nejranějším podnětem, jsme schopni si ji uvědomovat ještě před tím, než začneme rozeznávat tvary. Reagujeme na ni nevědomě a může ovlivňovat naše nálady a reakce, aniž bychom to byli schopni postřehnout.⁴⁹

Ve výtvarném umění je barevná symbolika využívána velmi často. Někteří umělci využívají symboliky barev především k vyjádření vlastních pocitů či momentální nálady a v případě, že je barva přesycena, dochází k intenzivnějšímu významu samotného výjevu. Např. Paul GAUGUIN (1848 – 1903) využíval červenou barvu tak intenzivně, aby umocnil její primární vlastnosti – moc, odvalu a útočnost. *Vidění po kázání (Zápas Jakuba s andělem)* 1880.

Symbolika barev je obecně především emoční záležitostí. My se v této části práce zaměříme na čtveřici barev symbolizující jednotlivé elementy – živly.

Červená – oheň

V naší mysli a v jazyce symbolů je oheň červený i přes to, že plameny v sobě skrývají různé barvy. Oheň, stejně jako krev, je životodárným i smrtícím. Je nezbytným zdrojem tepla, ale i připomínkou bolesti a smrti. Představuje sílu a energii, světlo a teplo, ale i zbraň, jíž je možno zahnat nepřítele. „*Oheň byl od pradávna mocným nástrojem, díky němuž jsme mohli rozvinout společnost a inteligenci na dnešní úroveň*“⁵⁰.

Červená barva je emočně nejvíce ovlivňující. Přivádí nás na svět, člověk se rodí v krvi, která je jádrem života. Představuje pro nás složitou síť významů, vyjadřuje moc, vůdčovství, razantnost a odvalu. Bývá spojována se sexualitou, vášní, láskou, ale také s obrannými reakcemi jako je zlost, zuřivost, útočnost nebo stud. Heraldika⁵¹ červenou barvu používá k označení neohroženosti, vášnivého citu a nadšení.

Zelená – voda

Ačkoli je zelená barva v alchymii a ve vědě o principech projevů energií připisována vodě, v symbolice je spíše charakterizována jako barva přírody, lesů, džunglí, pastvin a dal-

---

⁴⁹ [srov.]KENNER, T. A. *Symboly a jejich skrytý význam*. Praha: Metafora, 2007, s. 11.

⁵⁰Tamtéž, s. 11.

⁵¹ Heraldika – nauka o erbech

ších míst porostlých vegetací. Je především barvou světa, na němž je člověk závislý. Bývá spojována s bohatstvím, štěstím, sytostí, plodností a dlouhověkostí. Značí také stabilitu, soucit, krásu a růst. V mnoha zemích na celém světě od pradávna symbolizuje nebezpečí a smrt. Husté lesy a džungle představovaly zdroj lidského nebezpečí – velké predátory, hady, nejrůznější nemoci a jedy.

V západních kulturách je zelená běžně považována za znamení nezkušenosti, žárlivosti a nenasytnosti. Je posvátnou barvou katolíků a muslimů, v křesťanství představuje symbol růstu.⁵²

Modrá – vzduch

*„Co je nahoře, je i dole. Modrá je barvou moře a oblohy, je hluboká, chladná a uklidňující.“*⁵³ Je opakem červené a je druhou emocionálně nejsilnější barvou. Má tedy opačné vlastnosti, nenabíjí energií, ale konejší a pomáhá relaxovat. Po celém světě je modrá barva spojována s rozumem, ochranou, klidem a bezpečím. Bývá vnímána také jako symbol prostředí, v němž převládá vážnost, důležitost a uznání.

Často bývá označována jako synonymum deprese, také rozmrzelost, sklíčenost a podobně. Symbolizuje také ústup, izolaci, nestabilitu a osamělost, někdy dokonce duševní chorobu.⁵⁴

Hnědá – země

Je barvou půdy, v níž pěstujeme plodiny pro obživu, barvou dřeva, rozkladu a spadlého listí. Je přítomna ve všech stádiích naší existence. Hnědá je základní barva reálná a zakořeněná. Není povzbudivá, ale spíše skličující. *„Připomíná nám naši fyzickou přirozenost, vrací nás dolů z výšin emocí, vášně či fantazie, a činí tak jasným sdělením, že žijeme ve skutečném světě – jediném, ve kterém musíme jíst, spát a mýt se.“*⁵⁵

Je neměnná, hřejivá, uklidňující, stálá a ukázněná.

---

⁵² [srov.]KENNER, T. A. *Symboły a jejich skrytý význam*. Praha: Metafora, 2007, s. 13.

⁵³ Tamtéž, s. 14.

⁵⁴ [srov.]Tamtéž, s. 14.

⁵⁵ Tamtéž, s. 15.

4 Alegorie v umění

4.1 Význam slova alegorie

Název alegorie pochází z řeckého slova a do češtiny bývá překládán jako „jinotaj“. Představuje umělecké dílo, text, výtvarné dílo, atd., jehož znění či podoba vypovídá o něčem jiném, nezjevném. Smysl tohoto díla je skryt a k porozumění vyžaduje určitý klíč. Podobá se symbolu, avšak vlastní smysl v alegorii není výslovně vyjádřen.⁵⁶ Obvykle se jedná o něco abstraktního, vyjádřeného konkrétním způsobem tak, že realita je skryta.

Zobrazení alegorie se v umění obvykle odvíjelo od literárních předloh a těmto předlohám zase předcházelo zobrazení mytologické. Ve výtvarném umění jde o jakési teoreticky pojaté vysvětlení pomocí malby.

Alegorie, na rozdíl od symbolu, není nijak hmatatelnou, snoubí se s ideologií a na základě zobrazení dochází k zviditelnění tématu. Oproti tomu je znak nebo symbol tvořen hodnotou nebo uměleckým artefaktem. Alegorie může být interpretována jen do jisté míry tak, aby nezasahovala do zdánlivého konce, neustále mohou vznikat nové podněty k určování a označování.

„Alegorie má obecnou, nadpřirozenou myšlenku, u které jde o idealistické pojetí se záměrem výchovy, vzdělání nebo zhuštění moralistních jevů. Alegorie se vyskytuje v podobě zrození, plodnosti, hojnosti, lásky a ještě mnoha dalších podobách. Dochází k obnově mytických postav (bohů), které neznázorňují pouze fyzické postavy, jak tomu bylo ve středověku, ale i duševní odraz.“⁵⁷

4.2 Alegorie živelů

Živly jsou odjakživa významnými v mytologii a v minulosti byly dokonce uctívány jako bohové. Od 6. století byly považovány za „pralátku“, z níž se rodí vše na světě. Bohové a božské bytosti byli oblíbeným námětem ve výtvarném umění všech období, počínaje anti-

---

⁵⁶[srov.]ABZ online výkladový slovník cizích slov [online]. 2005-2006 [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/alegorie>

⁵⁷ HAVRDOVÁ, Aneta. *Symbol v umění*. Brno, 2008. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Vedoucí práce doc. PhDr. Jiří Havlíček.

kou. V baroku přijímali lidskou podobu v alegoriích, které vyjadřovaly skryté myšlenky v obrazech a sochách.

Jedny z dochovaných barokních soch, představující alegorie čtyř živlů, můžeme najít v Mostě, kde zdobí východní průčelí budovy magistrátu. Stojí zde řada soch čtyř Živlů, které pocházejí z 18. století. Tyto alegorické plastiky byly vytvořeny k roku 1715, původně zdobily renesanční radnici ve starém Mostě, která byla roku 1882 zbořena.

Mostecké Živly vznikaly v dílně Jana Brokoffa (1652 – 1718) a na jejich tvorbě se podíleli oba Janovi synové, Michal Jan Josef Brokoff (1686 – 1731) a mladší Ferdinand Maxmilián Brokoff (1688 – 1731).⁵⁸

Alegorii Země představuje starořecká bohyně země, plodnosti a úrody, dárkyně obilí Démétér (římská Ceres), která k pravému rameni přidržuje atribut – vrchovatě plody naplněný roh hojnosti, vedle ní sedí zajíc. V její svěží mladistvé tváři se zračí vyrovnanost, klid a mír.

Alegorii Vzduchu zobrazuje rovněž ženská postava, symbolizující podstatu a účinky tohoto živlu v podobě větru, vyjádřeným hybností postavy, rozevlátou drapérií a dlouhými, ve větru vlajícími vlasy. Při levé noze stojí majestátní král vzduchu – orel.

Alegorii Vody je bůh moří a vodstva Poseidon (Neptun). Sochu představuje důstojný, vousatý stařec s přísným výrazem ve tváři. Na hlavě má korunu a trojzubec, který měl původně v pravé ruce, chybí. Důležitým atributem je zubatá ryba, na jejíž hlavě velitelsky spočívá jeho noha.

Alegorii Ohně představuje bůh ohně ve vypjatém postoji na hořící a dýmající hranici polen, s hlavou jakoby v extázi otočenou vzhůru. V pravé ruce drží hořící pochodně a z hustého dýmu při jeho pravé noze prudce vylétá pták – bájný Fénix.^{59 60}

---

⁵⁸ [srov.]Můj region. [online]. 2011 [cit. 2012-04-24]. Dostupné z:

http://mujregion.4zsjirkov.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=58

⁵⁹ bájný Fénix - podle pradávného egyptského bájesloví každých 500 let uhořel v ohni, aby vzápětí z něho omládlý vzlétl. V křesťanské symbolice se stal Fénix obrazem nesmrtnosti a Kristova vzkříšení – symbolem stálé naděje.

⁶⁰ [srov.]Můj region. [online]. 2011 [cit. 2012-04-24]. Dostupné z:

http://mujregion.4zsjirkov.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=58

4.3 Alegorie ctností a neřestí

Kolem roku 1712 si František Antonín hrabě Špork (1662 – 1738) objednal u Matyáše Bernarda Brauna (1684 – 1728) sochařskou výzdobu terasy před chrámem v Kuksu. Sochy vznikaly v letech 1712 – 1719 za účasti místních kameníků na základě skic právě M. B. Brauna.

Všechny plastiky zobrazují alegorie lidských vlastností, dobrých – ctností a špatných – neřestí. Sochy alegorií ctností – Víra, Naděje, Láska, Trpělivost, Moudrost, Statečnost, Cudnost, Píle, Štědrost, Upřímnost, Spravedlnost, Pohostinství a alegorií neřestí – Pýcha, Lakomství, Závist, Smilstvo, Obžerství, Hněv, Lenost, Zoufalství, Lehkomyslnost, Podvod, Pomluva a Lstivost.

Například alegorii Moudrosti představuje žena s dvěma tvářemi, zadním obličejem hledí do minulosti, z níž čerpá ponaučení pro přítomnost, která je znázorněna obličejem předním, hledícím do zrcadla. V zrcadle vidí svou budoucnost a poznává sebe samu jako cestu k moudrosti. Okolo ruky se dívce ovíjí had – symbol chytrosti.

Alegorií Lakomství je stařena, chtivě hledící na měšce s penězi, které drží. Nohou stojí na truhle s poklady, jejíž čelo tvoří reliéf čerta se dvěma rohy hojnosti. Na víku sedí žába a stařenu dokola obchází vlk, který je lačný a nenasytný. Ve své pravici má stařena dlužní a lichvářské úpisy.⁶¹

Alegorie Píle je žena opřená o úl, včela je symbolem píle. Přesýpací hodiny symbolizují, že pilný člověk si váží času. Stojí na desce s reliéfem lidské ruky s vavřínem nad různými pracovními nástroji – oslava lidské práce. Zobající kohout u nohy symbolizuje to, že pilný člověk začíná den časně z rána.

Alegorií Obžerství je tlustá žena s věncem vinné révy na hlavě a zkaženými zuby mlsně pohlíží na mísu mající v pravici. Je to podnos s ovocem. Průvodcem ženy je kanec, symbol obžerství.⁶²

Sochy jsou vytesané z tvrdého místního pískovce v nadživotní velikosti.

---

⁶¹[srov.]Ctnosti a neřestí. [online]. [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://fylkir.wz.cz/ctnosti.htm>

⁶²[srov.]Ctnosti a neřestí. [online]. [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://fylkir.wz.cz/ctnosti.htm>

5 Živly, symbol a alegorie jako inspirační zdroje v hodinách výtvarné výchovy na základní škole

V této části diplomové práce si ukážeme, jak lze využít tematiky čtyř základních principů projevu energie, symbolu a alegorie v hodinách výtvarné výchovy na základní škole. Výukové jednotky jsou koncipovány na základě metod kritického myšlení⁶³, proto jsou rozděleny do tří částí: evokace – uvědomění si významu – reflexe.

5.1 Živly

Naším cílem je rozvíjení komunikace ve třídě, zamyšlení se nad jednotlivými klady a zápory, které nám živly přinášejí, rozvíjení individuálního myšlení a prezentace vlastních názorů. V neposlední řadě také zamyšlení se nad prací ostatních spolužáků.

Fáze evokace: (20 min)

- Metoda Brainstorming – smyslem je vyprodukovat co nejvíce nápadů a asociací, souvisejícími se zadaným tématem. Žáci si uvědomí a zformulují, co k danému tématu vědí a co si myslí. Zapisují všechny nápady na tabuli a v druhé části této metody je společně s žáky rozdělíme, pod nadřazené pojmy.
- Následuje rozdělení dětí do čtyř skupin (oheň, voda, vzduch, země), na základě toho, ke kterému z živlů žáci patří podle data jejich narození.
- Zadání úkolu – skupiny (obvykle 6 – 7 dětí v jedné skupině) se rozdělí na polovinu a každá dílčí skupinka vytvoří malbu na formát A2, kde zobrazí pozitivní či negativní přínos konkrétního živlu, k němuž byli na začátku přiřazeni. Malba může být pojata abstraktně či konkrétně, jak se členové skupiny domluví.

---

⁶³ Metody kritického myšlení - Vedou žáka k aktivnímu učení v tzv. třífázovém cyklu učení, jehož základními stupni jsou: evokace – uvědomění si významu – reflexe

Fáze uvědomění si významu: (40 min)

- Vysvětlení pojmu abstraktní a konkrétní malba, ukázky obrazů slavných umělců (krátká prezentace)
- Žáci pracují ve skupině, zamýšlí se a vytvářejí svou malbu podle zadaných instrukcí, snaží se co nejvýstižněji vyjádřit pojem, jak ho oni sami chápou, co pro ně znamená a co zobrazuje

Fáze reflexe: (20 min)

- Žáci předloží svou práci před třídu, každá pracovní skupina si vybere práci jiné skupiny a na lísteček ji slovně zhodnotí, napíše otázku, která ji zajímá a vztahuje se k hodnocené práci. Nakonec se stručně cca v pěti slovech pokusí vystihnout hodnocenou malbu. Reflexe v tomto případě evokuje nové nápady, otázky, zvědavost, které vzešly ze závěrečného přemýšlení nad tím, co se z práce své i ostatních dozvěděli a co pochopili. Následně si žáci rozeberou své práce, které jsou již ohodnocené od ostatních spolužáků a přečtou si hodnocení.
- Proběhne diskuze, kde se někteří žáci pokusí odpovědět na otázky, které jim byly položeny v rámci hodnocení a vyjádří se ke stručnému popisu své práce, zda se s popisem ztotožňují nebo zda hodnotící skupina neúplně pochopila, co měla malba vyjadřovat.

5.2 Symbol

Cílem této výukové jednotky s názvem Využití symbolu k ztvárnění sebe sama, je zamyšlení se nad daným tématem, v tomto případě sám nad sebou, rozvíjení komunikace mezi žáky ve třídě a aktivizace žáka po celou dobu výuky.

Fáze evokace: (20 min)

- Písmena, z nichž se skládá mé jméno – žáci napíší své křestní jméno do sloupečku pod sebe a následně se každé z písmen stane počátečním písmenem slova, které žáka jistým způsobem charakterizuje, symbolizuje. Může se jednat o vlastnost, koníček nebo třeba konkrétní předmět, s nímž má žák něco společného. Smyslem je vyprodukovat co nejvíce nápadů a slov a vyplnit všechna písmena, z nichž se jméno skládá. Žáci si uvědomí a zformulují, co konkrétně právě je symbolizuje a čím se odlišu-

jí od ostatních. Zapisují všechny nápady k daným písmenům a v druhé části této metody je společně s ostatními žáky přečteme a pokusíme se vymyslet vlastnosti, koničky, předměty, atd., které žákům v jejich řádcích chybějí.

- Zadání úkolu – práce probíhá samostatně, každý se snaží zobrazit sám sebe pomocí symbolů, metodou koláže. Práce může být pojata abstraktně či konkrétně, záleží na každém, jak k zadání přistoupí.
- **Fáze uvědomění si významu:** (40 min)
- Vysvětlení pojmu abstraktní, konkrétní a koláž, ukázky koláží slavných umělců (krátká prezentace)
- Žáci pracují samostatně, zamýšlí se a vytvářejí svou koláž podle zadaných instrukcí, snaží se co nejvýstižněji zobrazit sami sebe na základě toho, co je samotné charakterizuje, symbolizuje, vystihuje.
- **Fáze reflexe:** (20 min)
- Žáci předloží svou práci před třídu, aniž by ji podepsovali. Společnými silami se třída pokusí každou koláž přiřadit k tomu, o němž si myslí, že je jejím autorem na základě toho, co o svých spolužácích vědí a čím si myslí, že se na své koláži prezentovali.
- Konec hodiny, posledních cca 5 minut proběhne diskuze, kde se někteří žáci pokusí odpovědět na otázky, které jim ostatní pokládají, týkají se především jednotlivých symbolů na kolážích a také originálního zpracování některých žáků.

5.3 Alegorie

Cílem této přípravy a následné výukové jednotky je seznámení žáka s novými pojmy, zamyšlení se nad různými charakterovými vlastnostmi, rozvíjení představivosti a v neposlední řadě rozvíjení komunikace ve třídě, k níž dochází především v poslední fázi reflexe, kdy probíhají dialogy a diskuze mezi žáky na zpracované téma.

Fáze evokace: (20 min)

- Charakterové vlastnosti známé i méně známé – při této evokační metodě se žáci pokoušejí vymyslet co nejvíce charakterových vlastností, pozitivních i negativních. Učitel vše zapisuje na tabuli a nakonec připisuje i další připravené, o nichž si myslí, že žáci neznají jejich skutečný význam. Následně si žáci ve dvojicích vybírají některé ze seznamu a ostatním pantomimicky předvádějí jejich význam, ostatní hádají. Na konci této fáze se učitel přesvědčí, zda všichni znají správné významy všech uvedených charakterových vlastností.
- Zadání úkolu – práce probíhá samostatně, každý se snaží alegoricky zobrazit jednu z vlastností. Práce může být pojata abstraktně či konkrétně, záleží na každém, jak k zadání přistoupí.

- **Fáze uvědomění si významu: (40 min)**

- Vysvětlení pojmu alegorie, ukázky alegorií známých umělců, obrazů a soch (krátká prezentace)
- Žáci pracují samostatně, zamýšlí se a vytvářejí vlastnost podle zadaných instrukcí, snaží se co nejvýstižněji zobrazit zvolené téma.

- **Fáze reflexe: (20 min)**

- Žáci předloží svou práci před třídu, aniž by ostatním prozradili, kterou z vlastností se snažili alegoricky zobrazit. Společnými silami se třída pokusí každý obrázek přiřadit k vlastnosti, o níž si myslí, že je zobrazena.

Konec hodiny proběhne diskuzí na zpracovávané téma. Každý se pokouší obhájit svůj způsob zpracování před ostatními spolužáky, kteří vznášejí dotazy a připomínky.

Všechny tři tyto přípravy byly odučeny na druhém stupni základní školy a proběhly velmi úspěšně a přínosně pro obě dvě strany. V obrazových přílohách uvádíme některé výsledné práce žáků z hodin na téma Živly, Využití symbolu ke ztvárnění sebe sama a Alegorie vlastnosti.

6 Praktická část

Praktickou částí diplomové práce je kolorovaná kresba o rozměrech 150 cm x 150 cm vytvořena na balicím papíru. Jedná se o jakýsi praktický souhrn teoretické části. Objevují se zde alegorie, živly a symboly. Součástí jsou také skici objasňující původní záměry a postupný vývoj finální verze obrazu.

Ústředním motivem obrazu je figurální kompozice skládající se ze čtyř alegorických postav, jež ztělesňují základní živly.

V návrzích a skicích jsem se věnovala především figurám, jejichž pózy jsou inspirovány polohami postav z alegorických cyklů Alfonse Muchy (1860 – 1939).

Původním záměrem praktické části diplomové práce byly čtyři jednotlivé obrazy vytvořené pouze tužkou, které by vytvářely uzavřený cyklus, avšak na základě doprovodných skic mi bylo doporučeno vedoucím práce zpracování tématu na jeden velký formát, který obsáhne všechny čtyři živly.

Jedna z možných variant byla plakátová forma inspirovaná vizualitou padesátých let (viz. návrhy, obrazové přílohy 29., 30.).

Hlavním inspiračním zdrojem se nakonec staly alegorické figurální kompozice secesního malíře Alfonse Muchy. Další inspirací pro mne bylo umění postmoderního eklektismu, které vytváří nové umění na základě toho, že si vypůjčí něco klasického z minulosti. Využila jsem tradičního zobrazení figury, inspirovala se konkrétními pozicemi alegorických postav a doplnila je modernějším prvkem.

Čtyři personifikované živly jsou symbolicky odlišené jednak barevností a v neposlední řadě přilbami, které mají na hlavách. Přilby jsou výrazným prvkem a symbolem jednotlivých živlů. Voda je zobrazena jako zelená postava mající na hlavě potápěčskou přilbu, země je v odstínech hnědé s hornickou helmou a rouškou. Postava představující vzduch je v barvě modré a na svém obličejí má plynovou masku a oheň v barvách šedočerných s maskou svářečskou.

Orámování alegorických postav tvoří opět symboly živlů. Jsou vyobrazeny dekorativním, částečně ornamentálním způsobem a každý z nich zaujímá jeden roh.

Obraz je koncipován tak, aby posloužil jako příklad či ukázka při hodině výtvarné výchovy inspirované přípravami zpracovanými v teoretické části práce. Na jeho základě lze objasnit a demonstrovat alegorii i symbol v umění.

7 Závěr

Jedním z mých hlavních cílů bylo vytvořit práci, která by částečně sloužila jako inspirace pro výuku výtvarné výchovy na základní škole. Na základě této práce bych ráda přiblížila představy o chápání tématu živlů, symbolu a alegorie. Zhotovila jsem přípravy pro výuku výtvarné výchovy na základních školách s použitím metod kritického myšlení. Inspiračními zdroji pro tři výukové jednotky jsou témata, s nimiž se žáci setkávají, ale nemají jasné představy o jejich pravém významu. Teoretická část práce je tedy určena k motivaci žáků v první a druhé fázi výuky, v nichž je nejdůležitější objasnit téma, vysvětlit pojmy a klíčová slova.

Prvním inspiračním zdrojem jsou živly. Přiblížila jsem chápání živlů v dobách minulých, v souvislosti s astrologií, s lidskými vlastnostmi a temperamentem a v neposlední řadě s uměním. V další části jsem se pokusila vytvořit ucelenější přehled výskytu symbolů, alegorií a toho, jak působí na pozorovatele umění. Na základě vysvětlení pojmů a rozboru konkrétních uměleckých děl jsem chtěla nastínit význam symbolu a alegorie v umění. Zároveň jsem propojila živly se symbolem a alegorií a uvedla konkrétní dílo, sochy představující alegorie živlů, vytvořené na základě symbolů, které nám objasňují skutečný význam.

V praktické části jsem vypracovala kolorovanou kresbu, v níž bylo mým záměrem shrnout témata z části teoretické. Ústředním motivem jsou alegorické postavy představující jednotlivé živly, doplněné o dekorativní pozadí symbolizující totéž. Tato část tedy slouží jako možná ukázka či příklad pro již zmíněnou výuku výtvarné výchovy na základní škole, na základě které je možné poukázat na zobrazení živlů, alegorií a symbolů.

8 Seznam literatury

- BALEKA, Jan. *Vlevo a vpravo ve výtvarném umění*. Praha: Academia, 2005. 219s.
ISBN 80-200-1318-0
- BECKETTOVÁ, Wendy. *Toulky světem malířství*. Praha: Fortuna Print, 2002. 400s.
ISBN 80-7321-260-9
- BERLING, Peter. *Dějiny astrologie*. Praha: Slovart, 2004. 423s. ISBN 80-7209-584-6
- BLAŽÍČEK, Oldřich a Jiří KROPÁČEK. *Slovník pojmů z dějin umění*. Praha: Odeon, 1991.
246s. ISBN 80-207-0246-6
- GOESEOVÁ, Taťána. *Astrologie a sebepoznání*. Praha: Argo, 2005. 337s.
ISBN 80-7203-650-5
- HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991.
520s. ISBN 80-204-0205-5
- HAVRDOVÁ, Aneta. *Symbol v umění*. Brno, 2008. Bakalářská diplomová práce.
Masarykova univerzita
- KENNER, T. A. *Symboly a jejich skrytý význam*. Praha: Metafora, 2007. 160s.
ISBN 978-80-7359-079-6
- KROUTVOR, Josef. *Živly*. Praha: Herrmann & synové, 1997.
- LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha: Vyšehrad, 1999. 365s.
ISBN 80-7021-254-3
- NEUBAUER, Zdeněk a Tomáš ŠKRDLANT. *Skrytá pravda země*. Praha: Mladá fronta,
2004. 309s. ISBN 80-204-1181-X
- WISSE, Stephan. *Das religiöse Symbol. Versuch einer Wesensdeutung*. Essen, 1963.
univerzita v Brně. Vedoucí práce doc. PhDr. Jiří Havlíček.

9 Seznam internetových zdrojů

...*stránky nejen o tarotu*. [online]. 2007 [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://spimajim.nazory.eu/zivly/informace-o-ctyrech-zivlech.html>

Harmonic.estranky. [online]. 2012 [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://www.harmonic.estranky.cz/clanky/zivly---tatvy--astrologie/astrologienumerologiezivlygunytatvyvesmirnasilaenergie.html>

ABZ online výkladový slovník cizích slov. [online]. 2005-2006 [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/alegorie>

Můj region. [online]. 2011 [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: http://mujregion.4zsjirkov.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=58

Ctnosti a neřesti. [online]. [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://fylkir.wz.cz/ctnosti.htm>

10 Seznam obrázků použitých v textu

Obr. 1 Eugène DELACROIX (1798 – 1863), *Svoboda vede lid na barikády* (1830).

Obr. 2 Dante Gabriel ROSSETTI (1828 – 1882) *Beata Beatrix* (1870). Obr. 3 (upravený)

Obr. 4 Edouard MANET (1832 – 1883), *Bar ve Folies - Bergere* (1882). Obr. 5 (upravený)

Obr. 6 Pablo PICASSO (1881 – 1973), *Guernica* (1937).

Obr. 7 Paul KLEE (1879 – 1940), *Smrt a oheň* (1940).

Obrazové přílohy v textu jsou z knihy BECKETTOVÁ, Wendy. *Toulky světem malířství*. Praha: Fortuna Print, 2002. 400s.

Obr. 8 Čtyři alchymistické symboly pro základní živly.

11 Obrazové přílohy

11.1 Alegorie v umění

Obr. 9 alegorie Země, obr. 10 alegorie Vzduchu, obr. 11 alegorie Vody, obr. 12 alegorie Ohně – soubor barokních soch z dílny Jana Brokoffa (1652 – 1718), autorka fotografií – Kateřina Davidová

Obr. 13 alegorie Moudrosti, obr. 14 alegorie Lakomství, obr. 15 alegorie Píle, obr. 16 alegorie Obžerství – ukázky soch z alegorie Ctností a neřestí z dílny Matyáše Bernarda Brauna (1684 – 1728)

11.2 Výsledné práce dětí ze ZŠ

11.2.1 Výkresy na téma Živly – šestá třída

Obr. 17 Oheň, obr. 18 Vzduch, obr. 19 Voda, obr. 20 Země

11.2.2 Koláže na téma Co mě symbolizuje

Obr. 21, obr. 22, obr. 23, obr. 24 – devátá třída

11.2.3 Výkresy na téma Alegorie vlastnosti – sedmá třída

Obr. 25 Moudrost, obr. 26 Láska, obr. 27 Výsměch, obr. 28 Štěstí

11.3 Praktická část

11.3.1 Přípravné skici pro praktickou část

Obr. 29 figury, Obr. 30 figury, stylizované postavy inspirované vizualitou plakátové formy 50. let.

Obr. 31 Voda, obr. 32 Vzduch, obr. 33 Země, obr. 34 Oheň, skici inspirované tvorbou Alfonse Muchy

11.3.2 Kolorovaná kresba na motivy živlů

Obr. 35 finální verze kolorované kresby – přímý pohled, obr. 36 finální verze kolorované kresby – pohled shora, obr. 37 detail pozadí zobrazujícího vodu, obr. 38 detail figury zobrazující vodu, obr. 39 detail pozadí zobrazujícího vzduch, obr. 40 detail figury zobrazující vzduch, obr. 41 detail pozadí zobrazujícího zemi, obr. 42 detail figury zobrazující zemi, obr. 43 detail pozadí zobrazujícího oheň, obr. 44 detail figury zobrazující oheň, obr. 45 detail všech figur zobrazujících živly, obr. 46 pohled zprava, obr. 47 pohled zleva

Alegorie v umění

Země

Obr. 9

Vzduch

Obr. 10

Voda

Obr. 11

Oheň

Obr. 12

Moudrost

Obr. 13

Lakomství

Obr. 14

Pile

Obr.15

Obžerství

Obr. 16

Výsledné práce dětí ze ZŠ

Výkresy na téma - Živly, šestá třída ZŠ

Obr.17

Obr. 18

Obr. 19

Obr. 20

Koláže na téma – Co mě symbolizuje, devátá třída ZŠ

Obr. 21

Obr. 22

Obr. 23

Obr. 24

Výkresy na téma - Alegorie vlastnosti, sedmá třída ZŠ

Obr. 25

Obr. 26

Obr. 28

Obr. 27

Přípravné skici pro praktickou část

Obr. 29

Obr. 30

Obr. 31

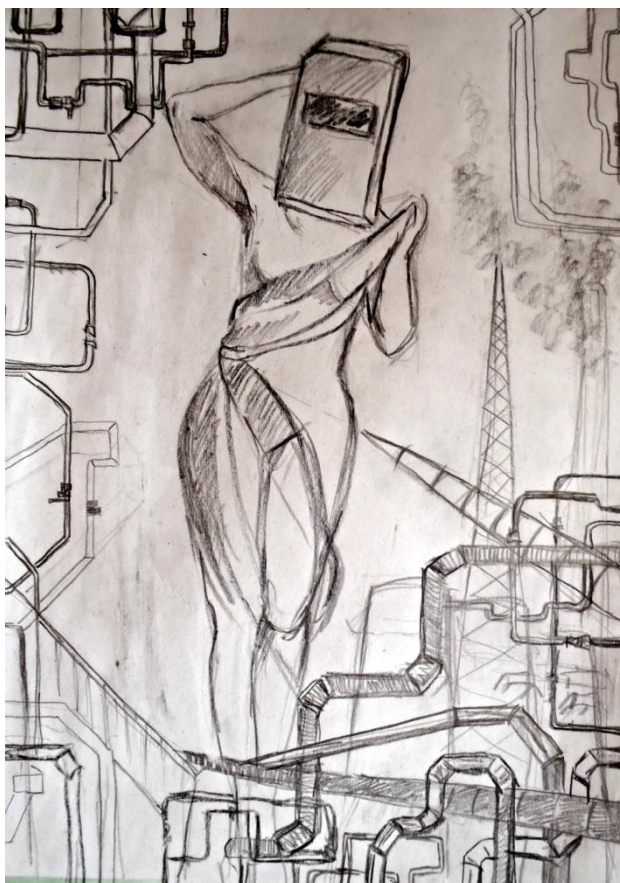
Obr. 32

Obr. 33

Obr. 34

Kolorovaná kresba na motivy žvlů

Obr. 35

Obr. 36

Obr. 37

Obr. 38

Obr. 39

Obr. 40

Obr. 41

Obr. 42

Obr. 43

Obr. 44

Obr. 45

Obr. 46

Obr. 47

